

**ВНЕСОК ПРОФЕСОРА М. М. ЛАНГЕ В ОРГАНІЗАЦІЮ ОДЕСЬКОГО
НАРОДНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1917-1920 рр.)**

© Корнюш Г. В., 2015

<http://orcid.org/0000-0003-0829-6742>

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.33337>

Статтю присвячено висвітленню проблеми становлення Народного університету в Одесі (1917-1920 рр.) – громадсько-просвітницької установи, яка уможлиблювала доступ широких верств населення до університетських знань. Особливу увагу приділено вивченню внеску М. М. Ланге в заснування цієї інституції. Актуальність теми дослідження пояснюється відродженням демократичних цінностей у сучасній Україні та підсилюється поновленням боротьби суспільства за демократизацію усіх галузей (у тому числі освітньої сфери), соціальну рівність і права людини.

На основі вивчення архівних, публіцистичних документів та історіографічних статей схарактеризовано тогочасні освітні потреби і вимоги суспільства, а також стисло визначено основні події, які посприяли організації Народного університету в Одесі – закладу, який розглядається автором даної публікації як перспективний крок на шляху до демократизації освітньої системи.

Особливу увагу зосереджено довкола організаційних зусиль та діяльності М. М. Ланге, спрямованих на забезпечення представників різних соціальних пластів доступом до університетських знань.

Ключові слова: *М. М. Ланге, Народний університет, громадсько-просвітницька установа, демократизація освіти.*

Корнюш А. В. Вклад профессора Н. Н. Ланге в организацию Одесского Народного университета (1917-1920 гг.)

В статье освещается проблема становления Народного университета в Одессе (1917-1920 гг.) – общественно-просветительского учреждения, который предоставлял широким народным массам доступ к университетским знаниям. Особое внимание обращено на изучение вклада Н. Н. Ланге в учреждение этой институции. Актуальность темы исследования объясняется возрождением стремления к демократическим ценностям в современной Украине и усиливается возобновлением общественной борьбы за демократизацию всех сфер (в том числе образовательной), социальное равенство и права человека.

На основе изучения архивных, публицистических документов и современных историографических статей охарактеризовано образовательные нужды и требования того времени, а также кратко описано основные

события, поспособствовавшие организации Народного университета в Одессе – институции, создание которой рассматривается автором данной публикации как перспективный шаг на пути к демократизации образовательной системы.

Особое внимание в данной статье уделено организационным усилиям и деятельности Н. Н. Ланге, направленным на обеспечение представителей разных социальных слоев доступом к университетским знаниям.

***Ключевые слова:** Н. Н. Ланге, Народный университет, общественно-просветительское учреждение, демократизация образования.*

Kornyush H. V. Mykola Lange's contribution to the founding of Odesa Public University.

The article throws light on the problem of mass higher education in the Odesa Region of the early 20th century. The author of the present paper places a particular emphasis on M. Lange's contribution to the foundation of Odesa Public University whose establishment and existence played a crucial role in the fight against the elitist education system. The topicality of the investigation is explained by the renaissance of the democratic values in modern Ukraine and is reinforced by the renewed struggle for equality, human rights and democratization of all the social spheres, including the education system.

Based on a range of archival documents, prerevolutionary newspapers and recent historiographic articles, the present paper briefly covers contemporary social needs and expectations as well as the events leading to the establishment of Public University in Odesa which is regarded by the author as a promising step towards democratization of the education system of the early 20th century.

The primary focus of the article is on M. Lange's organizational efforts and activities directed at providing people from different social strata with access to university knowledge.

***Key words:** Mykola Lange, Public University, public and educational establishment, democratization of education.*

Постановка проблеми. Українське сьогодення характеризується глибинною трансформацією у суспільній свідомості, про що свідчить поновлення боротьби за демократизацію різних сфер державного організму. З огляду на циклічність історичних процесів, порушена у даному дослідженні тема має неабияку вагу через схожість тогочасних і сьогоденських суспільних прагнень. Більш того, сучасне суспільство є суспільством інформаційним, суспільством знань, про що свідчать численні активно відвідувані комерційні і некомерційні просвітні заходи, які уможливають позааудиторне навчання людей різного віку, інтересів і статків: різноманітні майстер-класи, лекції,

семінари, вебінари і навіть «університети під відкритим небом». Звернення до досвіду роботи громадсько-просвітницьких установ, які функціонували на українських теренах майже сто років тому, є вкрай цінним, зважаючи на те, що їхньою першочерговою метою була демократизація освітньої галузі – те саме, що є визначальною ціллю суспільних зрушень сьогодні. Одним із подібних закладів, який здійснював просвітницьку функцію на початку ХХ ст., був Народний університет в Одесі, заснований та керований професором Новоросійського університету Миколою Миколайовичем Ланге.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Джерельною базою даної розвідки є періодичні видання досліджуваного періоду, архівні джерела, а також історико-педагогічні нариси та статті. Встановлено, що проблема функціонування Народного університету в Одесі досі залишається малодослідженою сторінкою вітчизняної педагогічної історіографії, а більшість праць, присвячених ґрунтовному вивченню дотичних тем, пропонують побіжні й однобічні відомості щодо досвіду діяльності цього закладу й ролі професора М. М. Ланге в його функціонуванні. До змістовно насичених і цінних для даного дослідження публікацій відносимо колективну монографію викладачів і співробітників ОНУ імені І. І. Мечникова «Научное наследие Н. Н. Ланге в университетской библиотеке» (2010 р.), у якій розкрито характер різноаспектної діяльності вченого, а також уперше оприлюднено деякі матеріали з особистого архіву М. М. Ланге, зокрема документи, що стосуються Народного університету. Особливу цінність являють статті О. Є. Музичка – сучасного талановитого історіографа (у тому числі – історіографа освіти), який, будучи доцентом кафедри історії України ОНУ імені І. І. Мечникова, у 2011 р. став керманічем Українського народного університету, відродивши тим самим громадсько-освітню традицію, майже сто років назад ініційовану в Одесі прогресивними викладачами Новоросійського університету, головним з яких був професор М. М. Ланге.

Метою даної розвідки є виявлення особливостей організації Народного університету в Одесі та діяльності професора М. М. Ланге в рамках заснування та керування цією установою.

Виклад основного матеріалу. У 1916 р. на сторінках щоденної газети «Одесский листок» світ побачила низка статей, підготовлених Іваном Івановичем Дусинським – випускником Новоросійського університету,

публіцистом, бібліотекарем, антикознавцем [1, с. 243]). Зазначимо, що він був «палким захисником і пропагандистом правового державного устрою» [1, с. 251]. Публікації І. І. Дусинського, на які ми спиралися при написанні даної статті [3; 4], були об'єднані однією метою – обґрунтуванням важливості залучення університетів до вирішення насущних проблем, викликаних потребами війни, а також підкресленням нагальності заснування в Одесі Народного університету як розширення університету державного. У публікації «Война и наши университеты» наголошувалося на доцільності та практичній корисності спрямування наукових потужностей Російської Імперії, зокрема університетської науки, на вивчення та розробку актуальних на даний суспільно-історичний відрізок часу численних проблем, спричинених війною, що передбачало, на думку автора, всебічне дослідження крізь призму народно-державних інтересів питань політичної, економічної, історичної направленості та поширення правильного розуміння їх широкими верствами населення [4, с. 5]. Стаття «Народный университет в Одессе» пролила світло на просвітницькі починання в Одесі. І. І. Дусинський відзначав цінність публічних читань, які були організовані керівництвом «Уранії» (культурно-просвітницької установи) на час вимушеної перерви в роботі цього закладу. Протягом тижня було прочитано 24 лекції, які принадили чимало слухачів, кількість яких щоденно зростала, не вважаючи на новизну та незвичність заходу. Хоч і лекційно-просвітницька епоха «Уранії» тривала лише тиждень, автор статті мав надію, що цей захід стане не тимчасовою просвітницькою акцією, а все ж перетвориться на вкорінену освітню традицію, адже поширення наукових знань серед населення було вимогою часу і суспільно-політичних обставин. Схвалюючи починання керівництва «Уранії», автор публікації визнавав такі просвітницькі заходи вкрай потрібними для суспільного організму, навіть якщо їх організація та проведення були хаотичними й випадковими. У статті особливим чином наголошувалося на необхідності заснування в Одесі стабільнішої та комплекснішої просвітницької інституції, яка б озброїла важливими актуальними знаннями широкі верстви населення. Цим джерелом наукових знань, на думку автора публікації, мав стати саме Народний університет.

Ідея започаткування подібної просвітницької установи не була новою, але в тодішніх конкретних суспільно-політичних умовах потребувала особливого,

виваженого підходу. В основу такого навчального закладу доцільним було б покласти вивчення проблем, які щоденно висувалися війною. Не відкидаючи важливості та не нівелюючи значення тих галузей, що стосувалися культури, мистецтва, літератури тощо, автор все ж наголошував на першорядності вивчення та поширення політичних, економічних та історичних знань.

Можливими організаційними формами навчання автор вважав як окремі самостійні лекції, так і систематичні лекційні курси. Автор висловлював упевненість, що інституція ані матиме браку лекторів, ані відчуватиме нестачу слухачів. І. І. Дусинський вважав, що суспільно-просвітницькі починання зуміють зрости і розквітнути на родючому і багатому можливостями, але дещо здичавілому й занедбаному ґрунті одеської науково-освітнянської думки [4, с. 5].

Середина 1916 р. – перша половина 1917 р. ознаменувалися подіями, які значно пришвидшили процес заснування Народного університету в Одесі. За свідченнями сучасного історіографа О. Є. Музичка, Лютнева революція розпалила величезний ентузіазм у серцях представників інтелігенції, що вилилося «у запалення ідеєю «спокути гріхів» інтелігенції перед неосвіченим народом, і, як наслідок, – пришвидшення організації НУ як засобу просвітлення мас для нового майбутнього» [5, с. 91]. Професори Новоросійського університету відповідально підійшли до справи організації громадського-просвітницької інституції. Протягом 1916-1917 рр. із певним проміжком у часі було створено дві конкуруючі ініціативні групи, які приступили до розробки проекту Народного університету. Головою першого ініціативного осередку, створеного в травні 1916 р., був І. А. Линниченко. Керівництво другою групою, скликаною в лютому 1917 р., взяв на себе М. М. Ланге.

Професор М. М. Ланге завжди визнавав справедливість загальнополітичних прав, свободи слова, злагоди і внутрішнього миру в державі, а також підкреслював необхідність соціальної майнової рівності. Такі переконання професора визначали і його бачення проблем народної освіти: він наголошував на важливості запровадження загальнодоступної й позастанової освіти, в тому числі й вищої, що, на думку М. М. Ланге, полягало у розширенні університету до загальнонародного рівня [8, арк. 311-311 зв.].

Після зміни влади у 1917 році М. М. Ланге з ентузіазмом приступив до організації Народного університету, поєднуючи просвітницьку, наукову і педагогічну діяльність та популяризуючи ідеї демократизму і гуманізму.

Розпочавши разом із місцевими діячами роботу з заснування Народного університету, М. М. Ланге став на чолі організаційної комісії установи. М. М. Ланге також взяв на себе керівництво історико-філологічною секцією при Народному університеті і філософською підсекцією. Більш того, коли розпочалися заняття, професор виступав перед слухачами курсів закладу з лекціями з філософії та психології. Ось що писав його учень М. І. Гордієвський з приводу такої масштабної за своїми обсягами діяльності професора М. М. Ланге з заснування та управління установою: «Щоб все це робити і робити з властивим Миколаю Миколайовичу запалом, до того ж працюючи в Одеському університеті і на жіночих курсах, для цього дійсно треба було бути ентузіастом, фанатиком свого діла» [2, с. 46].

У серпні 1917 р. відбулося засідання історико-філологічної секції Одеського Народного університету. Головою засідання був М. М. Ланге, секретарем – М. А. Ганц. На засіданні головуєчий ознайомив присутніх із історією заснування та уставом Одеського товариства народних університетів. Професором М. М. Ланге було запропоновано два питання для обговорення: про розподіл на предметні комісії для розробки програм курсів, які читатимуться в НУ, та про кооптацію нових членів. Як видно з протоколу засідання, перше питання викликало жваву дискусію, коли М. М. Ланге, в якості прикладу, ознайомив присутніх з програмами Московського товариства народних університетів. Зауважимо, що Одеський Народний університет був розрахований на іншу аудиторію, аніж подібна установа у Москві, адже одеські просвітителі планували прищеплювати знання не підготовленим до студентських курсів слухачам: основною цільовою аудиторією закладу були представники робітничого класу. Присутні на засіданні були одностайні тільки у тому, що матеріал мав бути пов'язаний із сучасними реаліями. Основними каменями спотикання стали питання про форму занять та структуру курсів. П. М. Біциллі, М. І. Мандес та інш. пропонували систематичні курси, побудовані ретроспективно. На противагу їм, К. Б. Бархін, зважаючи на несприятливі умови для систематичних занять, пропонував епізодичні лекції. К. О. Кузнецов радив поряд із систематичними курсами влаштовувати й епізодичні лекції, поділивши курси на декілька ступенів відповідно до рівня підготовки слухачів. Деякі викладачі пропонували не обмежуватися лише читанням лекцій, а й проводити практичні заняття. Дана пропозиція, знову ж

таки, викликала багато суперечок з приводу форми практичних занять: дехто наполягав на влаштуванні семінарів, інші ж пропонували замість них проводити бесіди. Урешті-решт формою практичних занять було вирішено обрати семінари, а також М. М. Ланге постановив, що читання курсів буде підпорядковуватися принципу концентризму [6, арк. 47-48].

Урочисте відкриття Народного університету відбулося 15 жовтня 1917 р. о 12⁰⁰ у Міській Народній аудиторії, яка стала одним з основних залів для проведення занять та читання лекцій новоствореної народно-просвітницької установи [7, арк. 270]. Із заснуванням цього закладу просвіти професора М. М. Ланге привітали близько сорока керівників різних організацій. Наприклад, голова виконавчого комітету службовців Одеської телеграфної контори в особі М. М. Ланге звернувся до усіх причетних до справи із такими словами: «Виконавчий комітет складає глибоку вдячність усім, хто несе свою працю і знання широким верствам населення, які раніше у своєму прагненні до самоосвіти були кинуті напризволяще. В добрий час! Щасливої дороги!» [7, арк. 341].

У вступній промові професором М. М. Ланге було визначено чотири основні напрями діяльності Народного університету, а саме: проведення популярних та систематичних курсів; організація політехнічної та кооперативної секцій; відкриття дешевих та загальноприступних вечірніх класів; створення народного театру та консерваторії.

Заняття почали проводитися з листопада 1917 р. [7, арк. 271]. Як було зазначено вище, при НУ М. М. Ланге очолював філософську секцію, діяльність якої, з огляду на специфіку та складність предмета, була не такою масштабною, як робота інших секцій.

Перший семестр діяльності Народного університету був дуже вдалим. Протягом першого семестру було прочитано 25 систематичних та епізодичних курсів, які передбачали проведення 308 двохгодинних лекцій при середній оплаті 10 коп. за лекцію. Наприкінці другого семестру, як зазначалося у рапорті в Одеську міську управу, працювало шість лекторських секцій [7, арк. 271]: історико-літературно-філософська, математично-природнича, медична, кооперативна, політехнічна та секція суспільних наук. Протягом другого семестру було прочитано 32 курси та проведено 404 двохгодинні лекції.

Втім, успіх НУ не був постійними. Із плином часу становище Народного Університету стало й зовсім нетривким і непевним. М. М. Ланге пояснював зниження відвідування недостатнім рівнем поінформованості людей, відсутністю цільності та системи, невідповідністю рівня слухачів і академічних вимог. Для того, аби підвищити увагу до Народного університету, М. М. Ланге пропонував низку змін, які мали полягати у посиленні практичної складової едукативного процесу, що, в першу чергу, передбачало зближення навчального матеріалу із практичними життєвими завданнями [7, арк. 331]. Тим не менш, кардинальні зміни в політичному житті країни, зумовлені приходом до влади більшовиків, які постановили ліквідувати дорадянські освітні установи й одержавити громадське життя, вимушений виїзд за кордон тих, хто працював на благо Народного університету, смерть М. М. Ланге як провідного лідера закладу зумовили остаточний колапс Народного університету в Одесі [5, с. 111].

Висновки. Вивчивши історико-педагогічні, архівні та публіцистичні джерела, доходимо висновку про важливість заснування Народного університету – громадсько-просвітницької установи, покликаної стерти наявні на той час тавра соціальних прошарків і забезпечити доступ людей робітничого класу до університетських знань. Активна участь М. М. Ланге в організації цього закладу свідчить про прогресивність поглядів ученого і освітянина, про його глибинний демократизм і небайдужість до проблемних ділянок сучасної йому освітньої системи.

Література

1. Березин С. Е. Антиковед, библиотечарь, публицист: новые материалы к биографии И. И. Дусинского (1879-1919) / С. Е. Березин // Вестник ОНУ. – 2011. – Том 16. – Вип. 1/2 (5/6) «Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство». – С. 243-251.
2. Гордієвський М. І. Наукова й громадсько-педагогічна діяльність професора М. М. Ланге / М. І. Гордієвський // Зап. Одеськ. наук. при ВУАН т-ва. – 1930. – Секція пед. – № 1. – С. 1-47.
3. Дусинский И. И. Еще одна задача Народного университета в Одессе / И. И. Дусинский (Черномор) // Одесский листок. – 1916. – № 132. – С. 5.
4. Дусинский И. И. Народный университет в Одессе / И. И. Дусинский (Черномор) // Одесский листок. – 1916. – № 110. – С. 5.

5. Музичко О. Є. «Одеський Народний університет в пам'ять революції 1917 року» в історії культури Одеси / О. Є. Музичко // Південний захід. Одесика : Історико-краєзнавчий науковий альманах. – Вип. 11. – Одеса: Друкарський дім, 2011. – С. 87-115.

6. НБ ОНУ, Відділ рідкісних книг і рукописів, Особистий архів М. М. Ланге, п. 32, од. зб. 300, арк. 33 – 247.

7. Там само, п. 32, од. зб. 302., арк. 270-341.

8. Там само, п. 36, од. зб. 360, арк. 311-311 зв.